

Miran Aplinc

Miran Aplinc je diplomiral na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru in leta 2017 doktoriral na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani z disertacijo o gospodarskem in socialnem razvoju Šoštanja. Od leta 2009 je zaposlen kot muzejski svetovalec v Muzeju Velenje, kjer raziskuje tehniško kulturno dediščino usnjarstva in lokalno zgodovino Šoštanja ter Šaleške doline. Je urednik, recenzent ter avtor znanstvenih monografij in člankov.

»SO PAČ ENI GROZNI ČASI, V KATERIH ŽIVIMO«:[1] KORESPONDENCA PRISILNO MOBILIZIRANEGA SLOVENCA V NEMŠKO VOJSKO 1942–1945, 1946

Uvod

Po napadu in okupaciji Jugoslavije je oblast v nemški okupacijski coni prevzel šef civilne uprave, pokrajinski vodja (Gauleiter) in državni namestnik avstrijske štajerske dr. Siegfreid Uiberreither.

[1] Prispevek je sestavljen iz dveh delov, in sicer iz avtorjevih komentarjev in številnih daljših citatov, vzetih iz ohranjene pisemske korespondence Stanislava Hriberška. Po premisleku smo se tako avtor kot uredništvo revije strinjali, da je potrebno korespondenco pustiti v karseda originalni obliki. Zato smo se odločili, da ne bomo jezikovno popravljali izvornega besedila, saj pričujoča pisma kažejo značilnost lokalne govorice Šaleške doline v prvi polovici dvajsetega stoletja. Prav tako nismo posegali v ločila, da je prepis popolnoma zvest originalu in lahko s tem kasneje omogoča tudi jezikovno analizo. (op. odg. ur.).

Okupirano Štajersko so skušali že 1. oktobra 1941 priključiti nemškemu Rajhu, vendar je prišlo do zamika. Politični komisarji so v občinah postavili nove župane, saj so bili stari 14. aprila razpuščeni. Ustanovljena so bila nova podeželska okrožja (Brežice, Celje, Maribor, Ptuj, Radgona in Trbovlje) in eno mestno okrožje Maribor-mesto. Za uničenje naroda so Nemci predvideli množično izseljevanje Slovencev, naseljevanje Nemcev in ponemčenje preostalega prebivalstva. Razpuščene so bile politične, kulturne in strokovne organizacije, društva, zveze itn., prepovedali so jezik, spremenili slovenska krajevna imena in uvedli nemška.

Nemški okupator je želel okupirano ozemlje Slovenije podrediti Nemčiji in jo izrabiti za naravne dobrine in ljudi, ki bi delali za vojno produkcijo, obenem pa so želeli deželo kulturno zbližati z Nemčijo in jo poenotiti z nacionalsocialistično družbo. Prvo stopnjo tega je predstavljalo ponemčevanje, ki naj bi in ki tudi je zajelo slehernega posameznika. Pri tem je imela pomembno vlogo Štajerska domovinska zveza,[2] ki je bila ustanovljena 10. maja 1941 in v katero se je pod pritiskom groženj za lastno varnost in varnost družine prijavilo kar 95 % Slovencev. Novembra 1942 je bilo samo v celjskem okrožju 2.245 dokončnih, 71.241 začasnih in 15.349 nečlanov ŠDZ.[3] Po pripravi seznamov Slovencev, ki so bili razporejeni v skupine po »lojalnosti« in označeni s črkami A, B, C in D, je bila pozneje odvisna njihova usoda. Na teh seznamih so bili Maistrovi borci, člani Sokola, pripadniki Narodne odbrane in komunisti, ki so bili zaradi pripadnosti kateri od teh skupin kasneje deležni retribucij.

Toda ponemčevanje je bilo le prva stopnja nemških ukrepov, katerih namen je bil pridobiti prebivalstvo na stran Rajha kot delavce v vojni industriji in predvsem kot nove nabornike za Wehrmacht. Toda obstajala je prepreka, ki jo je nemška uprava pred tem morala premostiti. Priprave na mobilizacijo na Spodnjem Štajerskem so potekale že od začetka leta 1942. Osnova za to je bila ureditev državljanstva. 14. aprila 1941 so pridobili

2 V nadaljevanju ŠDZ.

3 Ževart, »Nemška mobilizacija v Šaleški dolini«, str. 158.

državljanstvo nekdanji jugoslovanski državljani nemške narodnosti in osebe nemške narodnosti, v kategorijo državljanstva na preklic so spadali tisti, ki jih bodo spoznali za domovini zveste, v tretjo kategorijo pa so spadali tako imenovani zaščitenci.[4] S temi pravnimi predpisi je bilo spomladi 1942 dokončno urejeno vprašanje državljanstva tako, da so dokončni člani ŠDZ dobili nemško državljanstvo, začasni člani državljanstvo na preklic, tisti, ki niso bili sprejeti, pa so postali tako imenovani zaščitenci, tuji državljani in osebe brez državljanstva.[5]

Ker do formalne priključitve Spodnje Štajerske k Tretjemu rajhu nikoli ni prišlo, štejemo prisilno mobilizacijo Slovencev med grobe kršitve takratnega mednarodnega prava.[6] Predvsem po Haaški konvenciji je bilo prepovedano siliti prebivalce okupiranega ozemlja k priseganju zvestobe sovražni državi (45. čl.). Ženevska konvencija je zakone leta 1949 še precizirala.[7] Med drugim v 51. členu tudi navaja, da okupacijska sila ne sme siliti zaščitenih oseb k služenju v svojih oboroženih ali pomožnih silah.

Že 25. januarja 1942 so bile v teku priprave za popise in nabore letnikov od 1900 do 1924. O tem so bili obveščeni vsi župani celjskega okrožja, obenem so potekale politične priprave ŠDZ.[8] Z ureditvijo državljanstva na Spodnjem Štajerskem je bil urejen prvi pogoj za vpoklice v državno službo in v vojsko. Hkrati pa je bilo to za okupatorja *»zelo zaželeno, ker bo s tem*

---

4 Z besedo »zaščitenci« se označuje jugoslovanske državljane na Slovenskem, ki niso dobili novega nemškega državljanstva (stalnega ali na preklic) ali pa so državljanstvo na preklic izgubili. To je pomenilo, da niso bili sprejeti v ŠDZ. Te osebe so bile pod »zaščito« Rajha, ki pa bi ugasnila, če bi rajh zapustili. Imeli so številne omejitve državljanskih pravic in možnosti opravljanja določenih služb.

5 Ževart, »Nemška mobilizacija v Šaleški dolini«, str. 159.

6 Haaška konvencija 1899 in 1907; Ženevska konvencija o ravnanju z ujetniki iz leta 1929.

7 Uradni list Prezidija Ljudske Skupščine FLRJ, št. 6/50 in 24/50; Uradni list RS, št. 14/92.

8 Ževart, *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*, str. 340.

iz Spodnje Štajerske odstranjenih precej nemirnih elementov.«[9] 24. marca 1942 je šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem (Štajerski civilni urad) izdal odredbo o uvedbi vojaške obveznosti (18. vojaško okrožje s sedežem v Salzburgu) in o uvedbi državne službe in državne delovne službe ter odredbo o delovni obveznosti zaščitencev.[10]

26. marca je bila izdana prva objava za popis v vojaško službo za letnike 1923/24. V obvestilu vodstvenega urada okrožnega vodstva ŠDZ je 5. aprila 1942 pisalo: *»Sedaj bo tudi Spodnještajerc imel čast nositi obleko najboljšega vojaka na svetu.« /... /* »*Kdor pa misli, da mora to izbegniti, da bi služil najboljši vojski na svetu in se bo skrival po gozdovih, ta si piše svojo sodbo sam.«*[11] Že 25. aprila je bil izdan odlok o popisu zaščitencev za posebno delovno obveznost, 21. maja pa je bila izdana objava o naborih, najprej za letnika 1923/24, ki so jima sledili novi.[12]

Prostovoljci v nemško vojsko so bili med Slovenci zelo redki. Iz Šoštanja je bilo osem prostovoljcev v Wehrmacht in trije v Waffen-SS, iz Velenja pa trije prostovoljci v Wehrmacht in dva v Waffen-SS.[13] Starejši, ki so v Kraljevini Jugoslaviji pred pričetkom vojne že služili vojsko, so bili takoj poslani v zaledne vojaške enote, kjer so jih dodatno usposobili in nato poslali na fronto, mlajši letniki pa so najprej odšli v Državno delovno službo (RAD) in po pol leta služenja v zaledne vojaške enote.[14]

Pri pripravi in izvajanju prisilne mobilizacije Slovencev je imela glavno vlogo ŠDZ. Do 10. maja so morali vodje krajev-

---

9 Ževart, *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*, str. 340.

10 Ževart, »Nemška mobilizacija v Šaleški dolini«, str. 159

11 Ževart, *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini,* str. 340.

12 Ževart, *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*, str. 341.

13 Žnidarič, Dežman, Puklavec, *Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni*, str. 37. Waffen-SS je bila paravojaška organizacija nemške nacistične stranke, ki je bila med vojno obravnavana kot četrta veja nemških oboroženih sil.

14 Žnidarič, Dežman, Puklavec, *Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni*, str. 47.

nih skupin ŠDZ poslati zveznemu vodstvu stanje letnikov popisa, pri čemer so popisanim zagrozili, da če se pozivu ne bodo odzvali, bodo izgubili domovinsko pravico na Spodnjem Štajerskem, njihovi starši pa bodo izključeni iz Štajerske domovinske zveze ter poslani v taborišča. Propagando za vstop v »najboljšo vojsko na svetu« so spremljale grožnje, pri čemer Nemci niso bili prepričani o uspehu. V celjskem okrožju so bili nabori od 17. maja do 18. junija (Celje, Rečica ob Savinji, Šoštanj, Šmarje pri Jelšah).[15] Tehnično so mobilizacijo izvajali vojaški prijavni uradi, v delo pri popisih pa so bili vključeni občinski uradi in župani ter ŠDZ. Ko so bili nabori v Šoštanju, so naborniki po mestu prepevali slovenske pesmi; v tem primeru pa se Nemci zaradi tega niso preveč razburjali.[16] Od 5. do 22. maja so bili nabori deklet letnika 1923 in kmalu letnika 1924. Do konca junija sta bila popisana letnika 1921 do 1922.

V celjskem okrožju je letnik 1923 odšel v vojsko 23. junija 1942, pri čemer se je odzvalo 697 od 700 vpoklicanih. Iz Šaleške doline je tega dne odšlo v nemško vojsko 74 fantov, od tega 44 iz Velenja in 30 iz Šoštanja.[17] Takoj za tem so začeli popisovati letnika 1921 in 1922, ki sta morala na nabor v času od 27. julija do 2. avgusta. Do konca leta, od 19. oktobra do 13. novembra, sta bila na naborih letnika 1921/22 in letnika 1919 in 1920 ter popisana letnika 1918 in 1925. Nabori za letnika 1919/20 so bili v drugi polovici oktobra in prvi polovici novembra.[18] Letnik 1924 je bil najprej vpoklican v Reichsarbeitsdienst (RAD), iz te pa takoj v vojsko. Za mobilizacijo letnika 1920 je

---

15 Ževart, »Nemška mobilizacija v Šaleški dolini«, str. 159.

16 Muzej narodne osvoboditve Maribor (MNOM), Trobej, Marica. Dnevnik, 6. zvezek.

17 136. rezervni polk planinskih lovcev v Innsbrucku, 137. rezervni polk planinskih lovcev v Salzburgu, 111. planinski topniški rezervni polk v Hallu na Tirolskem, 138. polk planinskih lovcev v Leobnu, 118. rezervni oddelek planinskega topništva v Kufsteinu na Tirolskem, 82. rezervni bataljon planinskih inženircev v Salzburgu in 83. rezervni bataljon planinskih inženircev v Schwarzu na Tirolskem.

18 Žnidarič, Dežman, Puklavec, *Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni*, str. 47.

bilo na Celjskem predvidenih 507 moških obveznikov.[19] Slovence – moške – so vključevali še v Vermanšaft (Wehrmannschaft), Volkssturm (od avgusta 1944 naprej), Domovinsko protiletalsko topništvo, ženske pa v vojaško pomožno službo, državno delovno službo, bolniško nego v vojski, organizacijo TODT, državne železnice itn.[20]

Dorfmeister je bil ob uspešni mobilizaciji prepričan, da gre za velik uspeh, saj bi lahko odšlo v partizane veliko število sposobnih mladih mož. Uspeh mobilizacije pa je vendar treba pripisati predvsem nasilju nad prebivalstvom in delovanju proti partizanom, zato nasprotni pozivi niso bili uspešni, češ: *»Bolje je, da sem mrtev sam, kot pa, da pobijejo celo družino*«, pri čemer so bile represalije izredno učinkovito sredstvo proti osvobodilnemu gibanju tudi v Šaleški dolini. V tem času (1942) so partizani v Šaleški dolini doživeli najhujše izgube (134 padlih in v taboriščih), samo 4. avgusta je bilo aretiranih 153 oseb.[21] Do konca leta 1943 je na fronti padlo že 70 fantov iz Šaleške doline. V letih 1943 in 1944 je veliko število tistih, ki so bili vpoklicani v nemško vojsko, dezertiralo iz nje in se priključilo partizanom.[22]

Vpoklic v Nemško vojsko – Mittenwald

Zdaj si bomo pot enega od šoštanjskih vpoklicancev ogledali na primeru Stanislava Hriberška in njegove ohranjene korespondence.

Stanislav Hriberšek je od 28. septembra 1940 opravljal delo v državnem rudniku v Velenju. Ko je na rudniku izgubil

[19] Žnidarič, Dežman, Puklavec, *Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni*, str. 48.

[20] Žnidarič, Dežman, Puklavec, *Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni*, str. 67. Organizacija Todt je bila civilna in vojaška inženirska organizacija Tretjega rajha.

[21] Ževart, »Nemška mobilizacija v Šaleški dolini«, str. 162–163.

[22] Ževart, »Nemška mobilizacija v Šaleški dolini«, str. 162–163.

delo, se je v Wolfsbergu izučil za kurjača na parni lokomotivi.[23] Stanislav Hriberšek (letnik 1920) je bil vpoklican v nemško vojsko v ponedeljek 8. decembra 1942. Na sklicno mesto v Maribor je prišel prepozno, šele 10. decembra 1942, vendar zaradi tega ni imel težav. Naslednji dan so rekrute »*sortirali in odšli do železniške postaje*. *22 vagonov dolg cug nas je. Torej ne bodite nič v skrbi.«* Nabornike so z železniškim transportom 11. decembra odpeljali do Dravograda in naprej preko Celovca, Beljaka,[24] Špitala, Milstäter See, Salzburga,[25] Münchna ter Garmisch-Partenkirchna v Mittenwald na Gornjem Bavarskem.[26]

November 1942 *– Rdeča armada je začela napad severno in južno od Stalingrada in po treh dneh obkolila četrt milijona Nemcev. Začel se je polom na vsej vzhodni fronti.*

Mittenwald je trg v zgornjem bavarskem okrožju Garmisch-Partenkirchen v zgornji dolini reke Isar, približno 80 kilometrov južno od Münchna med gorama Karwendel in Wetterstein ter neposredno na meji z Avstrijo. Kraj je najvišje ležeče nemško klimatsko zdravilišče. Mittenwald je v tridesetih letih 20. stoletja postal garnizija in center za usposabljanje gorskih čet Wehrmachta.[27] Po prihodu v vojašnico je bil Stanislav Hriberšek razporejen v 4. gorski artilerijski regiment 112 (4. Gebirgs-Artillerie Regiment 112, Kufstein, Tirol),[28] v gorsko pionirsko enoto

---

23 Zasebni arhiv Franca Hriberšaka: delavska izkaznica; razglednica brez datuma. Stanislav Hriberšek (1920–2001).

24 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 10. december 1942.

25 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 10. december 1942.

26 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 28. december 1942.

27 »Mittenwald – Geographie«.

28 Tessin, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS/ Band Sechs*, str. 243; Stalna baterija 112. rezervnega topniškega polka Kufstein, Tirol (4. Geb. Art. A. E. R. 112, Kufstein, Tirol), glej »Gebirgs-Artillerie-Regimenter der Wehrmacht«.

v Mittenwald (Geb. Pi. Ausb. Bat. 54, Mittenwald).[29] Gorski pionirski bataljon 54 je bil ustanovljen 8. oktobra 1936 v taborišču Luttensee blizu Mittenwalda, v vojaškem okrožju VII. Gorski pionirski nadomestni bataljon 54 v Mittenwaldu v VII. vojaškem okrožju je bil namenjen popolnjevanju bataljona, ki je bil podrejen gorski brigadi. Aprila 1941 je bataljon sodeloval v operacijah za prehod Drave ob napadu na Jugoslavijo. V času, ko je rekrut Hriberšek prispel v Mittenwald, je bil poveljnik bataljona major Schlager, od marca 1943 pa major Daumiller.[30] Vsak vojak je imel obešeno okoli vratu ovalno identifikacijsko značko, na kateri je bila zapisana enota, register in krvna skupina. Če je vojak umrl, so odlomili del značke in jo poslali v center, ki je popisoval žrtve.

Po prihodu v Mittenwald so naslednji dan dobili uniformo, razpoznavno značko, knjižico Wehrpass, ki se je hranila pri vodji enote, ter oborožitev – puško, bajonet, čelado, plinsko masko, naboje, lopatico, čistilni pribor za orožje, protiplinsko ogrinjalo in sanitetne obveze. Dobili so tudi obleko za izhode, jedilni pribor, menažko in suho hrano za tri dni. V naslednjih dneh so bili cepljeni proti kozam, tifusu, griži in koleri. Podatki so bili vpisani v vojaško knjižico (Soldbuch).[31]

Po nastanitvi v pionirski vojašnici v Mittenwaldu je Stanislav Hriberšek začel tipičen dan vojaka, ki ga je naznanil zvok trobente ali piščalka. Sledilo je oblačenje, jutranja telovadba, higiena, pospravljanje postelj in sobe, zajtrk, dvig zastave, pregled enote in povelja za dnevni red. Temu so sledile vaje za usposabljanje in pohod.[32]

---

29 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 2. januar 1943.

30 »Gebirgs-Pionier-Bataillon 54«. Od junija 1944 je bil poveljnik major Scheubner.

31 Kokalj Kočevar, *Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943–1945*, str. 187; »Muzej novejše in sodobne zgodovine Slovenije«.

32 Kokalj Kočevar, *Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943–1945*, str. 191.

Vojašnica v Mittenwaldu (Zasebni arhiv Franc Hriberšek).

V pismu je domačim zapisal: »*Tukaj so velike lepe kasarne jih je 5 ali 6. Jaz sem pri drugi kompaniji*[33] *3 zugu*[34] *in 9 grupi.*[35] *Vsaka komp. ima tri zuge – bataljon pa 3 komp. Regiment pa 3 Bat. Tretja komp. pri nas pa pride motorizirana tam ko je Glavnikov Lojz zraven. Skoro vsi stari regruti*[36] *so dobili urlaub*[37] *o Božiču. Tudi mi ga bomo pravijo.«*[38] Neodvisno od kraja, kjer je bila enota, je bil njen naslov določen s poštno številko (Feldpostnummer), na katero so vojaki prejemali pošto.[39] Slovenci so morali nemški državi priseči kar trikrat, ob vstopu v ŠDZ, v državni delovni službi in nato še v nemški vojski: *»Prisegam pri Bogu to sveto prisego, vodju nemškega rajha in naroda Adolfu Hitlerju, vrhovnemu poveljniku vojske, brezpogojno poslušnost*

33 Slov. četa (op. ur.).

34 Slov. vod, vojaška formacija okoli 100 ljudi (op. ur.).

35 Slov. sekcija, vojaška formacija okoli 10–15 ljudi (op. ur.).

36 Pravilno slovensko rekruti (op. ur.).

37 Urlaub, nem. dopust (op. ur.).

38 Zasebni arhiv Franc Hriberšek: Pismo, 1. januar 1943.

39 »Deutsche Feldpost im Zweiten Weltkrieg«.

in kot junaški vojak sem pripravljen za vsak čas za to prisego zastaviti svoje življenje.«[40]

V enotah na usposabljanju so se Slovenci večinoma družili med sabo. Velika prepreka so bile jezikovne ovire, vendar so prešli tudi to, predvsem na fronti, kjer so si med sabo pomagali. Iz gradiva ŠDZ pa je vendar razvidno, da so imela vodstva vojaških garnizij, ki so imela rekrute iz Spodnje Štajerske, velike težave zaradi neznanja nemščine.[41] Zaradi tega so zahtevali priročnike za učenje nemščine in propagandno gradivo.[42] Stanislav Hriberšek je, da bi se naučil jezika, izdelal skromen slovar, s katerim si je pomagal.[43] Ob vpoklicu so mobiliziranci dobili poseben priročnik za učenje nemščine, v enote pa glasilo *Steierland*, ki je izhajalo v nakladi 27.000 izvodov, ter lokalna časopisa *Marburger Zeitung* in *Štajerski gospodar,* ob praznikih pa tudi darilne pakete. Kljub načelno enakovredni obravnavi pa se vojakom Slovencem ni godilo enako kot ostalim. Nadrejeni so jih pogosto zmerjali s slovenskimi in vindišarskimi psi.[44]

»Pred tednom smo imeli fligeralarm[45] *ponoči. München so grdo stolkli. Vsak je vzel s seboj mantel gasmasko čelado in en koc. Šli smo v klet tam smo par ur spali, da je spet žvižgal v mestu in smo šli spat. Takšne hece imamo tu. Dolgčas mi niti nima časa biti. Včasih je še hec, da se presmejimo. Oficirji pa vpijejo nad nami kakor eni jesiharji. Jaz se nič ne menim. Pa zmirjajo nas 'Sie Tep', 'Sie erl', 'Sie holz kopf' itd.*«[46]

V korespondenci domačim je nadalje pisal, da je v njihovi sobi kar šest Slovencev in sedem Nemcev: *»Pa se kar zastopimo.« /.../ »V našem cimru imamo radio zvočnik, skoro v vseh sobah je, ter čujem zmeraj poročila. Tisto je bilo posebno imeni-*

40 »Vereidigung auf Adolf Hitler«.

41 Zasebni arhiv Franca Hriberška: zvezek novih besed, ki ga je izdelal Stanislav Hriberšek.

42 Ževart, *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*, str. 341.

43 Zasebni arhiv Franca Hriberška: zapiski.

44 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 1. januar 1943.

45 Sirena ob letalskih napadih (op. ur.).

46 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 7. februar 1943.

tno, od Stalingrada in od 6. armade. Saj tukaj tako ali tako nikdo ne reče o kakšni zmagi kaj. Ne oficirji in nihče, jim bodo že dali po buči. Saj sedaj že imenitno bežijo. Tukaj v našem cimru je tudi en Mraulakov iz Velunje (Plešivca) s tem imama omaro skupaj. Jaz sem v drugi kompaniji Glavnikov Alojz pa v tretji, vsega so tri kompanije = en Bataljon en cug je 60 mož.«[47]

Čez nekaj dni je v pismu zapisal: *»Tako tukaj minevajo dnevi, toliko dela imam včasih, da še pisati ni časa. Vsake 10 dni pride vsak na vrsto in vse mora imeti spucano cel dan in zvečer in do pol 10 bedeti ko pride dežurni oficir, ki pregleda koliko ljudi je v sobi, če je vse v redu očiščeno itd. Zjutraj grem po kofe za celo sobo. Dela je zmeraj dovolj. Potem si pa komaj spucam obleko in čevlje. Večji del je pa že kar zraven južine večerja malo klobase in kafe za večerjo. Kruha pa dobimo vsak dan 40 dkg.«*[48]

V daljšem pismu domačim se je istega dne zahvalil za paketa, ki ju je dobil, in se ob tem odrekel potici, *»boljši je kruh ob malovju«,* ki je bilo na jedilniku kar naprej: »*No saj sem tudi jaz navajen biti lačen. Za zajtrk smo imeli bel kafe, malo putra ali za oreh umetnega meda. Seveda zraven moraš imeti malo kruha. Drugače pa: ... saj pri nas kar malovje žremo. Moke tako nič ne zanucajo. Včasih tako vmes še pride kaj bolšega, pa malo kedaj. Hinlegen*[49] *in zelje to je moje veselje. Kadar smo zunaj kje na terenu in zunaj južinamo dobiš komaj ena dva cela krompirja in malo tople vode. Kadar doma jemo je včasih malo boljše.«*[50]

»*Potem včasih ko imamo 'Wasserdinst'*[51] *na vodi eno uro marširamo gor, kjer nas učijo s pontoni moste delati in veslati. Imamo gumijaste čolne, ki se luft notri napumpa. S temi moramo tudi znati se voziti. Gre pa vse na komando en unteroficir*[52] *ali*

47 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 1. januar 1943.

48 Zasebni arhiv Franca Hriberška: nedatirano pismo iz Mittenwalda.

49 Dobesedno vlesti se, mišljeno počitek (op. ur.).

50 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 1. januar 1943.

51 Vadba na vodi (op. ur.).

52 Podoficir (op. ur.).

Gradnja mostu čez reko Isar, januar 1943 (Zasebni arhiv Franca Hriberška).

obergefreiter[53] je gor zraven in vpije pri veslanju. Potem se učimo moste delati na vse 'furme' in brvi čez vodo. Dobimo štrike in moraš znati zavezati štrik na 20 zank vseh sort. Potem je pa opoldne južina, kar tam pri vodi. Vsak gre v vrsto po eden najprej dobimo eno župo, ki je bolj vodi podobna. Nato tisto vodo kar vsak po stoječe poje in gre vrsta naprej potem pa dobiš še en zušpajs.

Včasih se še sili včasih pa vse skupaj ni vredno nič. Vse se dela pri mostah na komando takšen ponton velik z železjem okovan čoln mora 20 dedov kar vzdigniti in na komando čisto na drobno v širit iti z njim (korakati). Potem nosimo debele šine za železen most, kakor mule. No jaz se nič ne menim, mnogo je pa takih tu ko niso prej nič kaj veliko delali, tem pa že hudo naprej pride. Drugi dan imamo kakšen Sprengdienst,[54] tam nas pa spet učijo moste v luft spuščati. Imajo nalašč narejene moste vseh vrst železne, lesene, zidane. Tam za eno cesto kar tako en kratek štiklc je vsakega mosta v luft s hriba. Tu je pa treba spet brihtne glave. Municijo poznati vse na pamet potem se železne johe

53 Naddesetnik (op. ur.).

54 Vojaške enote, specializirane za demolicijo (op. ur.).

premerijo in kateri so dobri računarji morajo hitro zračunati koliko municije bo šlo za cel most v luft spuščati. Vse je treba znati. En čas delamo potem nas pa vse sprašuje kakor kaplan včasih v šoli. Kdor pa kaj ne zna je pa kazen tako dolgo da si zapomniš. Učijo nas tudi mine polagati. Imamo ene sorte min za tanke Teemine 35.[55] *Tudi šarf smo že streljali.*

Gvere[56] *smo pa dobili že tretji dan. Tu je treba spet vse znati in gver pucati, da se kar sveti. Potem pa pridejo na vrsto še bergmarši.*[57] *Tedaj pa obujemo gojzerje in greš s čelado na 'buči' v hribe in gver maska ruksak itd. Kar naenkrat pa že vpije 'fligerdekung'*[58] *in vse se skrije po grmovju. Potem pa po trebuhu plaziti z gverom v obeh rokah in po laktih. Neseš ko mulc ruksak poln gver masko in sploh vse kar se 'nuca' na fronti, to je tako 35 kg. Včasih se učimo o plinih in maskah. Pred nekaj dnevi nas je gnal gor k eni gošči. Potem so pa začeli prave pline spuščati iz enih majhnih škatlc. Najprej tistega ko je za solze. Ta vrag peče po očeh, da se vsem ulijejo solze. Potem spet drugega ko smrdi ko vrag in vse kašlja in kiha. Seveda to je vse za 'hec'. Plini so ja pravi, pač pa v čisto majhni količini. Potem pa pride Gefehtsdienst*[59] *v hribih. 'Schitzenreihe–Schitrenkette–links'*[60] *in že letiš ko nor in deckung bajonet gor. Sedaj pravijo bajonetu seitengewehr. Potem pa prideš na vrh hriba tam se pa uležemo vsi dol in gver med noge, noge križem čez gver in se že vse vali po hribu dol z ruksakom in vsem skupaj. Potem pa spet po trebuhu se plazit z gverom.*

Če še pa Unteroficirja kaj razjezimo pa lezemo po trebuhu in zraven se mora peti. Potem se leti proti domu ne da bi čedno po pameti marširali. Nato še pa tisto priljubljeno ekserciranje in gver in ne vem še kaj. Pa kaj ko bi še košta bila za kaj. Prejšnji

---

55 Nemško Tellermine Typ 35, protitankovska mina, po obliki podobna krožniku, od tod ime »talerka« (op. ur.).

56 Nemško Gewerh, slovensko puška (op. ur.).

57 Vojaški pohodi po težavnem, gorskem terenu (op. ur.).

58 »V zaklon pred letali!« (op. ur.).

59 »Vojne vaje« v težavnem, gorskem terenu (op. ur.).

60 »Streljati, skloniti se, levo!« (op. ur.).

regruti so že tu tri mesece in pol meseca sedaj so že dobili 14 dni urlauba. S prvim marcem pa gredo naprej na fronto. Torej 4 mesece je Ausbildunga.[61] *Tukaj sta tudi dva moja kolega iz Maribora tudi hacerja in eden je celo pesnik. Ta je eno pogruntal pravo našo soldaško pesem:*[62]

Soldaška pesem

Ko prišli smo po cesti zaledeneli
obstali nismo prej ko pri kasarni beli.
Zdaj ne bomo vriskali tud več ne peli
ko hodili bomo v svetu ko arabski dve kameli.

Kufre smo po sobah razmetali
štrukli in potice so se še kar kotali.
Kmalu prišel je Gefreiter mali
smo mislili, da njega se že ne bomo bali.

Nato prišel je veliki oficir
zagodrnjal je ko sam hudir.
Zdaj šli bomo fantje malo na špancir
tam dobite vsak svoj novi gvir.

Smo puške že na ramo djali
zdaj v kleider kamro bomo se podali
tam suknjice nam nove bodo dali
če na urlaub bi šli bi se še pobahali.

Zdaj na hodniku že tam stojimo
drug drugemu se že smejimo
med seboj se ne bi več poznali
če ne bi pač slovenski znali.

Zdaj so nas v grupe odelili
a vmes so tudi pravi krokodili.
Po sobah smo se naselili
če ne bi Ufadeja blo, bi vse pobili.

---

61 Slov. izobraževanje (op. ur.).

62 Zasebni arhiv Franca Hriberška: nedatirano pismo iz Mittenwalda. Ausbildung (izobraževanje).

Danes ko praznik je nedeljski dan
klic h. St. zimer 85 gor ustan.
Iskal sem škorne hlače pač zaman,
ker bil sem zmučen in še zaspan.

Že fantje po hodnikih hodijo
za zid se prijemljejo.
Elektrike je tukaj malo
ker strah je da pride tukaj k nam tuje letalo.

Že na mizi pleše črna kava
ker vsakemu se zdi da pač ni prava.
A cukra tukaj ne poznajo
z kafejom grenkim se bahajo.

Zdaj črne vode smo vsi zaužili,
ker dobra je v hudi sili
in vsak spominja se na dan
oh, kdaj jaz tam spet hodil bom.

Vsi smo žalostno se k mizi vsedli
kakor da eno bi zapeli
pismo svinčnik v roke vzeli
da bi starši, ljuba naš glas sprejeli.

Zdaj žalostno so zvonovi spet zapeli
Oznanjajo da naj na koru bi zapeli
Jezusa in Marijo v naročje vzeli
da jutri pri Wasserdienstu manje bi trpeli.

V sobi imamo tudi starešino,
ki vajen je na pir in ne na vino.
Pri Božičnici smo malo se napili
pa na žalost smo skoro v snegu se zgubili.

Ko po trotoarju piščalka poje
pobaši vsak črepinje svoje
in že po štengah doli se podimo
drug drugega iz vrste ven tiščimo.

Tako se tukaj v Mittenwaldu nam godi,
ker sami smo še mladi fantiči.
Za domovino moramo se vsi boriti,
čeravno imamo že čisto suhe 'riti'.[63]

Pri vojakih so slovenski fantje razmišljali, kako bi se izognili fronti. Storili so, kar so pač mogli, da bi se izognili aktivnemu služenju. Nekateri so skušali dezertirati, spet drugi so se poskusili prijaviti za posebne enote. Tretji so za pobeg izkoriščali dopust ali pa podkupovali oficirje.[64] Ob napornem usposabljanju v zimskem času je tudi Hriberšek razmišljal, da bi prišel k železnici.[65] Tako je napisal: *»Pred par dnevi sem bil v Bataljon pisarni in me je vse sprašal kje sem bil v službi in kaj sem delal. No kako bo, že v enem mesecu se bo že videlo. Kako se bom že skusil ven 'izmazati'. Mislim, da tako v enem dobrem mesecu bomo mi že naredili Ausbildungo. Sedaj smo bili že 4 krat infani.*[66] *Nevem za katere bolezni že vse.«*[67]

Vojaki so bili cepljeni proti kozam, tifusu, griži in koleri.[68] S činom je bila povezana tudi vojaška izplačilna skupina oziroma izplačilo vojaške plače (Wehrsold). Vojaki so vsakih deset dni dobivali 30 Reichmark (RM), če pa so delovali v tujih deželah, so dobivali izplačilo v drugih valutah.[69]

Slovenci so želeli čim več novic od doma in stika z domačimi. Domov so lahko pisali kadarkoli in prav pomen povezave z domom so prepoznavale tudi vojaške oblasti. Vojaška pošta je imela prednost pred navadno. Pošta je delovala brezhibno, a

63 Zasebni arhiv Franca Hriberška: nedatirano pismo iz Mittenwalda.

64 Zasebni arhiv Franca Hriberška: nedatirano pismo iz Mittenwalda.

65 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 1. januar 1943; pismo, 25. januar 1943.

66 Slov. cepljeni (op. ur.).

67 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 7. februar 1943.

68 Kokalj Kočevar, *Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943–1945*, str. 187.

69 Kokalj Kočevar, *Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943–1945*, str. 209.

s cenzuro, tako so vojaki vedeli, kaj lahko pišejo: *»Tukaj smo dobili dvojne rokavice, 2 para zoknov in en tenek jopič. Dosedaj še ni bilo premrzlo. Kakšnega suhega sadja bi mi poslali.«*[70]

Nato končno odhod: »*/.../ in danes za Novega leta smo že dobili Ausgang,*[71] *kdor je znal dobro salutirati pred oberfeldweblnom. Denarja imam ko listja! Sedaj enkrat bom poslal mami 50 mark.*«[72] In: »*Eden od Nemcev mi je pravil, da je že ta peti pri soldatah, drugi brati so že vsi na 'fronti'. Doma pa imajo velik 'grunt' in sta oče in mati sama doma. Torej potrpite bo že kako, saj zdaj na spomlad še pride France domu, boste že kako.«*[73]

München

»Regrut« (rekrut) Stanislav Hriberšek je v Mittenwaldu opravil osnovno usposabljanje in je februarja 1943 z enoto za en mesec odšel v München,[74] kjer je bil dodeljen Marshkomp. Pi Ers. Bte. 7, München. »*Sedaj smo tu, Slovencev je okrog 70. Ne vemo kako dolgo bomo tukaj. Pravijo da hočejo spraviti sedaj skupaj tisto 6. armado, ki so jo ti 'mrzli' ujeli.*« 23. februarja 1943 je na kratko sporočil: »*Danes gremo naprej od tod bolj proti vzhodu. Toda nič ne bodite v skrbeh.*«[75]

---

70 Zasebni arhiv Franca Hriberška: dopisnica, 3. januar 1943.

71 Slov. izhod (op. ur.).

72 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 1. januar 1943.

73 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 1. februar 1943.

74 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 10. februar 1943. Abs. Pi H. S. Marshkomp. Pi Ers. Potl. 7, München. Abs. Pion. H… Stani, Gren. Rgt. 881, Truppenübn…, Grafenwöhr, Barache 45a. München je glavno in najbolj naseljeno mesto največje nemške Zvezne dežele Bavarske. Med drugo svetovno vojno je bil München močno bombardiran.

75 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 14. februar 1943.

***23. januar 1943** – Sovjetska armada je osvojila Voronež.*

***31. januar 1943** – Von Paulus se je predal pri Stalingradu z južno armadno skupino.*

***2. februar 1943** – Strecker se je predal pri Stalingradu s severno armadno skupino.*

***14. februar 1943** – Sovjetska armada je osvojila Rostov.*

***17. februar 1943** – Sovjetska armada je osvobodila Harkov.*

Grafenwöhr

V začetku leta 1942 je bila 3. gorska divizija odvzeta s fronte in premeščena na vojaško vadišče Grafenwöhr v Rajhu, da bi se reorganizirala in osvežila. Ko je bila 3. gorska divizija premeščena v Rajh, je 1. divizija s 1. in 2. baterijo ostala pri 139. gorskem lovskem polku na Laponskem in 15. januarja 1942 postala 124. gorska topniška divizija. To je vključevalo 7. baterijo polka in 2. baterijo topniškega polka 85. Polku je bila dodana tudi III. divizija z 8. in 9. baterijo. Po tej osvežitvi je bila 3. gorska divizija premeščena na območje Revala in Leningrada. Novembra 1942 so bili hudi boji v bližini Velike Luke, v začetku leta 1943 pa tudi v bližini Melitopola in Nikopola. 3. marca 1943 sta bili ločeno formirani 3. in 6. baterija v Kufsteinu, prav tako v vojnem okrožju XVIII. 4. maja 1943 je III. oddelek postal IV. oddelek 111. gorskega artilerijskega polka, ki se je kot vojaška sila uporabljal od leta 1940. V začetku leta 1944 je bil polk v južni Ukrajini.[76]

Čez nekaj dni je pionir Stanislav Hriberšek z enoto odšel v mesto Grafenwöhr na vzhodu Bavarske v Nemčiji,[77] kjer je bil dodeljen Gren. Rgt. 881, Truppenübn. O tem je zapisal: *»Barake so tako eno leto stare je vse na solnčnem seveda bolj planinsko*

[76] Gebirgs-Artillerie Regiment der Wehrmacht«.

[77] Grafenwöhr je mesto v nemški zvezni deželi Bavarska. Je eno od 38 občinskih središč okraja Neustadt an der Valdnab.

je vse. Najbližje je tu z Ponikve en študent, ki sta z Glavnikovim Francom skupaj študirala.«[78] */../ »Sedaj jih je še 80 prišlo zraven s Francoskega. So sami Nemci. Je nas 7 Štajercev drugi so pa sami Nemci.«*[79] *»Na sliki sta dva pionirja, ki morata znati v spanju razne zanke s štrikom delati. Seveda tak debeli mi nismo kakor ta dva. Tukaj spimo eden nad drugim. Sedaj tako počasi delamo Arbeitsdienst.*[80] *Jaz sem navadno zmeraj v kuhinji in krompir lupim.«*[81]

Hohenfels

Hriberšek je bil znova premeščen, tokrat v Hohenfels,[82] ki je občina v okrožju Neumarkt v regiji Zgornji Pfalz na Bavarskem v Nemčiji. Tu je bil dodeljen v Marsch kp. W. K., Unterf. Lehrgang VII, Hohenfels Oberpfalz.

V pismu domačim je 3. aprila 1943 zapisal: *»Zdaj že dalje kot en mesec nisem imel gvera v roki. Tu smo včasih tako malo eksercirali večinoma smo pa tako počasi delali tam en eksercir plac in grede med barakami. Čisto fajn je bilo tu. Nove obleke smo pa dali shraniti in smo dobili ene stare. Komaj pet Slovencev nas je med samimi Nemci.« /.../ »Magazine imajo pa tako prazne, saj samo zelje in krompir natepljemo. Saj zdaj jih pustim ko 'drek' pri miru. V torek, 6. aprila, gremo na pot proti Salzburgu. Kako dolgo bomo tam spet ne vem.«*[83]

»Upam da sedaj že imate pri vas kaj vode v štepihih. Tu vode pa imamo dovolj, ter krompirja in zelja. Tudi 'Einlof'[84] *pride večkrat na mizo tedaj se pa malo 'pomastimo' s tem malov-*

78 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 21. marec 1943.

79 Zasebni arhiv Franca Hriberšek: razglednica, 26. marec 1943.

80 Delovne obveznosti vojakov, ki so vključevale fizično delo, gradnjo cest, mostov, itd. (op. ur.).

81 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 30. marec 1943.

82 Hohenfels (dobesedno *Visoki klifi*) je občina v okrožju Neumarkt v regiji Zgornji Pfalz (*Oberpfalz*) na Bavarskem v Nemčiji.

83 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 3. april 1943.

84 Slov. enolončnica (op. ur.).

jom, ki bi pri nas prav prišel za pitati.«[85]

»Tu smo zdaj 6 Slovencev med samimi Nemci ni nobenega Avstrijca zraven. V Mittenwaldu je nas blo 80 Štajercev v naši kompaniji. V Münchenu še tudi. Pol nas je 27 dal naprej v Grafenvöhr. Tam pa 5, k samim Nemcom. Zdaj pa pridema jaz in eden z Ljubnega zraven drugih doli nekam k Salzburgu. Oni trije še pa ostanejo en teden tukaj. Pomalem bom čisto sam med to nemško 'živino'. Pa saj je tako polovico otrok. So pa tudi nekateri stari ko so že bili v fronti.«[86]

Bad Reichenhall[87] pri Salzburgu

Hriberšek je bil dodeljen Marsch bataljonu v Bad Reichenhall**,** ki je okrajno mesto okrožja Berchtesgadener Land v upravni regiji Zgornja Bavarska. Bad Reichenhall je postal garnizijsko mesto Wehrmachta.

8. aprila 1943 je iz Bad Reichenhalla pisal svojemu bratu*:* »*Slabo kaže za nas. Tu sva dva Štajerca med samimi Nemci. Smo spet v Marš Bataljonu. Sedaj bomo pa šli v par dneh proti R. in nobeden ne dobi dopusta.*«[88] »*Pravijo, da pridemo gor na Illmensee pri Leningradu. Če si enkrat v maršbataljonu*[89] *je že fertik. Potem greš. Glej, da vsaj ti brat prideš od tam domu, če že jaz ne bom. Saj ne grem sam. Drugi Štajerci so že tudi skoro vsi tam. Mi je že tako namenjeno. Toda lahko rečem, da dolgo ne bom delal vojske zraven teh ljudi, ker jo nimam zakaj. Si naj kar namalajo take osle. Urlauba pa tako ne dobi nobeden. Mogoče je to zadnje pismo ki ga pišem, da še ni pod Feldpostnumero.*[90]

---

85 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 2. april 1943.

86 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 3. april 1943. Abs. Pi. Hriberschek Stani, Marsch kp. W. K. Unterf. Lehrgang Hohenfels.

87 Nadmorska višina 1614 metrov.

88 Zasebni arhiv Franca Hriberšak: razglednica, 7. april 1943.

89 Beseda označuje »nadomestne bataljone« oziroma nadomestne enote, ki so bile poslane na najhujše frontne odseke, da so tam nadomestile izgube glavnih bojnih enot (op. ur.).

90 Slov. vojaška poštna postojanka (op. ur.).

Potem pa tako veš, če ti bom pisal bom zmeraj napisal, da mi gre dobro. Misliti si pa moraš narobe. Tudi naslova ne smemo nič pisati, kje smo. Dolgo so nas vlačili sem in tja pa zdaj nas bojo pa spravili enkrat.«[91]

Čez Donavo

Z enoto je bil Hriberšek premeščen naprej skozi Regensburg za Donavo.[92] V pismu bratu je 13. aprila zapisal: *»V nedeljo sta bila tukaj pri meni ate in Ograjšek in sta povedala, da sta bila tu že v soboto zvečer ob petih. Me pa ti prekleti 'Ufade'*[93] *menda ni hotel iskati in je rekel, da me ni doma, ker sem šel v mesto. Okrog osmih sta oče in Ograjšek prišla kar v našo kuhinjo. Šel sem k 'Ufadeju' ta me je seveda takoj spustil od krompirja. Potem smo šli pa v naše barake in sta si ogledala vso našo 'ciganijo'. Tudi en bel kruh in mesa mi je prinesel Ograjšek, ate pa paket. Popoldne sem dobil pa Ausgang in smo si ogledali mesto. Dobil sem tudi nachturlaub do polnoči. Ob dvanajstih smo se potem poslovili tam v eni gostilni v Reichenhallu. Pomenili smo se vse kar je kaj novega doli. Tu je tudi brat od tistega Jurjevega ko je bil pri Golinu je tudi tu pač v drugi kasarni, tudi Geb. Jager je. Danes je bil pri meni na obisku. Sem mu dal še nekaj šnopsa, ko mi ga je ate prinesel. Pravijo da v sredo gremo. Nas že majo zdaj ti vragi v krempljah«*[94]

Istega dne je bratu sporočil: *»Eksperciramo nič. Samo 'cote' skupaj spravljamo in če še kdo kaj nima dobi. Pa saj tako nič nimajo. Drugače pa tako veš kako je pri teh ljudeh.«*[95] *In: »Ate mi je pravil, da sedaj gredo doli pri nas k vojakom tisti ki so že preje služili brez nabora. Kar dobijo pozive zdaj so že šli letniki do 17. Vagov pob je tudi šel. Tisti Štajnberger ta mlajši je pa padel doli v Afriki. Vrhekov in Valencij sta pa bojda zdaj na*

---

91 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 8. april 1943.

92 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 9. april 1943.

93 Ufade je dežurni oficir.

94 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 13. april 1943.

95 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 13. april 1943.

Finskem. Torej srečen si da si tam pa tiho bodi pa se zdravi, pa domu pridi.«[96]

***15. april 1943** – Začelo se je Hitlerjevo operativno povelje št. 6 – Citadela. Nemško poveljstvo je v tem času še lahko postavilo na noge strateške rezerve in velike oklepne sile, s katerimi je izvedlo operacijo Citadela pri Kursku. Sredi leta 1943 je imela Nemčija pod orožjem 11,2 milijona mož. Po Sovjetski poletni ofenzivi 1943 so bile nemške čete na vzhodni fronti izčrpane. Pehotne sile so imele le še tretjino do polovico prvotne moči. Oklepne sile so v juliju, avgustu in septembru izgubile 1560 tankov. Nemci niso mogli nadomeščati izgubljenih vojakov in materiala, čeprav je vojna industrija delovala z vsemi zmogljivostmi.*[97]

Istega dne je Hriberšek zapisal »*Petnajstega odrinemo. Imamo vso opremo, puške pa imajo le nekateri.*«[98] »*Popoldne gremo s transportom, menda proti Rusiji. Tam sta že Glavnikov Lojz in Franc. Zdaj je že veliko Slovencev, prišli so iz Francije. Žalostna je takšna rajža. Pa saj jo imamo vsi ti ubogi spodnještajerski siromaki.*« Nadalje: »*Zelo mi je težko, doma je toliko dela in vse narobe jaz moram pa biti tukaj. Pa le upajmo na boljše čase, če prej ne pa po smrti, ko bomo brez kart živeli, kakor je enkrat napisal Gmajnerjev, ki je že tam. Ti spufani hudiči ničesar nimajo. Ves čas kar sem tu se še slikati nisem mogel. V Mittenwaldu je ob sobotah tako prišlo, da nisem mogel ven. V Münchenu pa ob sobotah niso delali ali pa ni bilo materiala. Tudi danes v sredo je seveda spet vse zaprto. No, saj te slike v kratkem ne bodo veljale prav nič, zapomni si. Želim, da kmalu ozdraviš in prideš domov. Sedaj ne bom mogel nekaj časa pisati,*

96 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 13. april 1943.

97 Čuček, *Stoletje svetovnih vojn*, str. 229.

98 Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 15. april 1943.

ker bom na vožnji. Potem bom imel tisto ljubo numero.«[99]

V četrtek opolnoči se je s svojo enoto odpeljal iz Reichenhalla proti severu na Nürnberg, od tam pa v Dresden in Breslau proti poljski meji. »*Tam je sama ravnina vse povsod in tiste vrbe namesto sadnega drevja. Ob štirih popoldne smo prišli že v Poznanj, ki je veliko mesto. Vozimo se noč in dan in bomo jutri zjutraj, ko je ponedeljek dosegli prejšnjo rusko-litvansko mejo. Imamo smer Königsberg in od tam Illmensee. Zdrav sem še. Tudi topel kafe dobimo na štacjonah in kakšno ječmenovo ali fižolovo župo in kruha, da nisem lačen.*«[100]

Vzhodna fronta

15. aprila 1943 je bil s transportom premeščen na vzhodno fronto, kar lahko razberemo iz kode njegove vojaške pošte, ki se glasi Feldpostnumer 25690 F. S svojo enoto je potoval v smeri: Reichenhall – Dresden – München – Frankfurt (na Odri) – Poljska (Posen) Thorn – Čez vzhodno Prusijo/Allenstein/ Insterburg – Tilsit v Litvo – Riga – Valk (Letonska) Pleskau/ Plskov Rusija – Dno – Tulebja – Staraja Russa – Illmensee (Illmensko jezero).[101]

V pismu svojemu bratu je zapisal: *»Sporočim Ti da sedaj sem pa že tu na mestu. (Tulebja – op. avt.) Zdaj delamo tu zadaj barake in hleve. Vozili smo se 6 dni do tu sem. Tu bomo zdaj nekaj tednov, potem gremo pa naprej. Imam enega tovariša tako da nisem čisto sam tu med Nemci. Tu ko smo teče v bližini en tak graben ko Lepena doma. Iz te vode nam pa koh kafe in čaj kuha. Vode za piti pa tu tako nikjer ni. Jesti je tu boljše kakor doli kje. Vlažno je, slamnate koče vsepovsod, sama ravnina in nič goše. Ponoči je še pa prekleto mrzlo. Tu je bolj mirno na našem koncu. Pa sej ne vemo kaj še pride.«*[102]

---

99 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 15. april 1943.

100 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 15. april 1943.

101 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 15. april 1943.

102 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 15. april 1943.

2. maja je v pismu bratu Francu znova pisal: »*Mogoče še ostanemo tu par tednov. Zdrav sem še, hrana je še kar ko imamo čas jesti. Prvega maja bomo praznovali danes večer v novi čisto okranclani baraki. Tudi kak koncert imamo ali kino včasih. Ne vejo kako bi nas še potolažili. Mrzlo je. Sedaj je začela malo zeleneti trava in vrbe. Tobaka cigar in cigaretov imam dovolj. Bom poslal ateju 32 cigar zdaj enkrat. Ali si že kaj boljši, ter če boš že kaj šel ven. Nič ne tišči ven. Zelo daleč so me zdaj zavlekli in ne vem če še bom kedaj kaj doli hodil. Pa saj nisem jaz sam tak siromak. So pač eni grozni časi v katerih živimo.*«[103]

»*Pa tudi drugih vran pride dosti večkrat. Pa ne sklatijo nobene doli. Tu smo tako daleč od tam ko poka proč kakor je z Šoštanja do Šaleka. Nič ne vemo kako dolgo bomo še tu. Jesti je dovolj tudi kruha dobim vsak dan, 6 cigaretov ali 3 cigare. Prvega maja smo tudi fajn praznovali in smo dobili vsak pol kile belega kruha in malo enega našemu malo podobnega šnopsa. Tudi tu je dosti njiv pa so opuščene ko ni nobenih ljudi, da bi delali. Zdaj se je že malo osušilo, da saj lahko kam stopiš. Kakor je pa dež pa greš do kolen v drek. Zjutraj pa pride solnce kar z zemlje gor zelo zgodaj. Je vse ravno kamor pogledaš in slamnate koče. Vas še enkrat vse pozdravim iz te 'divje' dežele.*«[104]

9. maja je sporočil: »*Vas prisrčno pozdravim. Danes je nedelja in si moramo vse skupaj spraviti reči in vse ker najbrž zvečer že gremo notri. Tudi zelo grmi danes tam spredaj. Pa letala letajo čisto nizko nad nami. Obojni so zelo živi. Oni od one strani priletijo po zraku in pa tu kar grmi vse gor seveda doli ne dobijo nič. Torej zvečer odrinemo kakih 8 km je še do fronte. Hauptfeldvebel*[105] *je nam rekel da imamo srečo, če bomo še spali nocoj tu.*«[106]

Istega dne je v pismu svoji mami zapisal: »*Naznanim Ti, da danes zvečer grem proti fronti. Zdaj je pa konec, menda se*

103 Zasebni arhiv Franca Hriberšak: pismo, 2. maj 1943.

104 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 5. maj 1943.

105 Poseben položaj Narednika v nemški vojski, ki je poleg rednih dolžnosti vključeval še dodatne zadolžitve (op. ur.).

106 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 9. maj 1943.

je zdaj spet začelo. Tudi letala so že bila parkrat tu, pa ni bilo nič. Naša so šla *na ono stran. Zelo grmi danes že ves dan. Bog daj, da se še kdaj vidimo ter, da bi to pismo ne bilo zadnje. Bog pomagaj, da so nas ti težki časi tako zadeli. Brat ostani zdrav in dobro se imej. Če si še tam v Lazaretu. Piši mi tudi kaj. Te še enkrat najlepše pozdravim*«[107]

Teden dni kasneje je v kratkem pismu zapisal: »*Nekaj časa še bomo že tu. Tam spredaj je bolj mirno in nas ne nucajo. Tu smo zdaj v šotorih. Hrana je pa zdaj dobra, tudi kruha je dovolj. V Nemčiji je pač zelje – krompir in zelje. Ti ubogi regruti morajo toliko enega zelja požreti. Včeraj sem pa že dobil pismo od Franceta. Pisal mi je, da je bil doma. Uši že tudi imamo tako za seme. Vem da je hudo, da imate dosti dela. Pa le potrpite. Saj zdaj je povsodi tako, da le sami stari ljudje so doma in babe. Tako počasi delajte pa tiho bodite saj vse mine, ženske, tudi to bo. Ne bo več dolgo.*«[108] In 20. maja 1943 je bil premeščen iz Tulebja – Staraja Russa na Illmensko jezero. Južno od tega jezera je bil na položaju naslednjih šest mesecev.

***12. maj 1943** – V severni Afriki je kapitulirala nemško-italijanska vojska.*

»Drugega ni kaj posebno novega tu. Le delati moramo fejst tu razne 'kleti' in luknje. Pa komarjev imamo dovolj in vsak tak malo tistih v srajcah. Sreča je da imamo eno umazano vodo tu pred nosom, da si operem srajce in tudi kopljemo se lahko. Vse to par sto metrov za prvo črto. Čas tudi kar hitro mine. Bo že pol leta kar sem pri soldatah. Košta še kar gre, da mi ni treba biti lačen. Tudi kruha je zadosti. Še vsak eno flašo rdečega vina smo dobili in vsak pol litra tistga pira. Tudi cigaret dobim vsak dan po 6 ali par cigar. Do zdaj še ni bilo prehudo. Tam v tistih grabnah še nismo nič bili. Nas nucajo pač bolj za delat.«[109] »Za

[107] Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 9. maj 1943.

[108] Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 14. maj 1943.

[109] Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 5. junij 1943.

te vode v robu smo si 'spuvali' v zemljo koče iz plohov. Notri imamo tako malo enih postelj in en konec ene mize. Streha je le par metrov debela. Tu ni zdaj nobene prave noči. Le par ur od 11 – 1 je malo mračno. Ne sme pa nobeden brez čelade zunaj okrog hoditi. Tu smo zlo blizu skupaj z enim Lepovim pobom, ki živi tam blizu Marovške graščine.«[110] »*Nam nič ne fali kaj. Oni tam na oni strani pa tudi niso 'presitni'. Kakor zgleda se jim nič kaj ne more. Še manj pa nam. Tudi 'partizane' zlo lovimo.*«[111]

Teden dni kasneje je v pismu bratu zapisal: »*Bil sem en mesec tam v prvi črti, kjer smo delali bunkerje. Z nekim Slovencem, ki je edini v kompaniji. Prestavili so naju 5 km nazaj h kuhinji, ker kuhinja in 'Špis' je zmeraj zadaj. So pa še drugi Nemci zadaj od naše enote. Delamo bunkerje za kvartir,* živimo pa *v šotorih. S tistim Slovencem sva skupaj v enem šotoru s štirimi zeltplani. Tam spredaj smo naredili 6 koč iz plohov v zemljo za kvartir. Tudi Slavnikovemu Francu sem pisal in mi je že odgovoril. Je doli nekje pri Harkovu. Tudi Lojz mi je že odpisal, ta je pa daleč na jugu. Tam ko je najhujše, je pismo hodilo 15 dni. Tam je z nekim Vertačnikom iz Št. Ilja. Ta je Vrhekove žlahte. Francu sem že odpisal. Zdajle še bom pa Lojzu. Saj tak veš da je le bolj kratkočasno, če včasih dobiš pošto. Zato si pa dopisujemo. Dobil bom še naslove od doma od Šumljaka in od Vrhekovega knapa, ki je tak daleč na Norveškem, da opolnoči lahko pri soncu pismo piše.*«[112]

10. julij 1943 *– Anglo-ameriške čete so se izkrcale na Siciliji.*

Istega dne je zapisal: *»Danes če prideš srečno ven ali pa smrt drugega ne pomaga nič nobena prošnja in nič. Ko bi bil jaz eno leto ali dve leti starej, da bi bil že prej šel k soldatom in potem šel na šaht bi tudi ne ajnrikov. Saj so tu tudi pobi knapi Nemci. Zakaj je pa Glavnikov koj moral iti ko je bil gor v Leobnu. Mi je že tak namenjeno bilo. Jaz sem Vam reku tedaj ko so*

110 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 12. junij 1943.

111 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 12. junij 1943.

112 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 18. junij 1943.

me na šahtu dol dali, da bi šel k knapom v Nemčijo. Ste pa rekli, le k železnici pejd, je boljše.«[113]

25. julija je v pismu bratu zapisal: »*Pišeš mi, da sta se stepla z enim Nemcom. Imaš prav, le nič se jim ne pusti. Meni bi bili tudi radi od kraja tisti mladi smrkovci za norce imeli. En čas sem se mu smejal pol sem mu pa kar na vsem lepem pritisnil eno po gobcu. Pa sem imel mir. Tu kjer sem zdaj so večinoma sami bolj stari pametni dedi. Če glih včasih poka pa smo kar dobre volje. Si pa včasih katero na ustne harmonike zašpilamo. Pa tudi harmonike na mehe so imeli v kompaniji v prvi liniji. Pa kopljemo se in sončimo. Je vse kar brez srajc ali pa v kopalnih hlačah. Dežja smo tudi imeli kar precej. Po dežju je pa spet kar hladno skoraj mrzlo.*«[114]

22. avgusta 1943 *– Rdeča armada je zavzela Harkov.*

8. septembra 1943 *– Italija je kapitulirala.*

22. septembra 1943 *– Rdeča armada je prekoračila Dneper.*

25. septembra 1943 *– Osvobojen je bil Smolensk.*

»*Danes smo imeli prosto, da smo se skopali in naše 'živalice' (uši) odpravljali. Vsak ponedeljek si nadzorni vsakega gleda od nog do glave. Vsake 3 dni se moram briti. Šuhi morajo biti spucani in namazani in mi ostriženi in umiti. Zadnjič jih je nadzorni par dobil, pa so lahko 5 noči stali na straži. Grmi tudi včasih manj včasih bolj. Tu je že 29. septembra padla prva slana. Zelo je mrzlo. Je že pol leta kar sem v tej gromozanski deželi.*«[115]

Nekaj dni kasneje je zapisal: *»Postavili smo si spet naše koče sredi gošče. Lajdnat je obljubil tistim 'dedom' kateri bojo najlepše kočo zrihtali znotraj eno flašo šnopsa. Naš Bunkerälteste*[116] *je pa en Obergefruter (pijanček) je pa seveda ho-*

113 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 23. avgust 1943.

114 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 25. julij 1943.

115 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 10. oktober 1943.

116 Praviloma najstarejši vojak v kakšni vojaški formaciji (op. ur.).

tel tisto flašo imeti. Pa smo jo tudi dobili. Imamo notri postelje vse z brezovega lesa mizo in stole je vse belo stene smo pa 'zaklačli' z mehom in obili z žaklami in papirjem da zgleda imenitno ven. Je prav lušna naša nova koča. Še en star žakl sem nekje steknov notri sem pa naklaču meha ki sem ga nabral v gošči. In spim na mehki postelji kot general. Tudi Rus je nas že parkrat malo pošlatov. Včasih grdo grmi (kanoni). Upam da se do Božiča že vidimo.«[117]

»Danes je pa nedelja smo pa celi dan tam spredi šicgrabne[118] *bolj globoke kopali. 100 metrov stran pa v drugih kraljujejo Rusi. Teh grabnov sem že sit. Tudi je za mene velik praznik kadar še lahko po naše govorim, če pridemo s katerim skupaj, ki so v drugih kompanijah. S tistim Lepovim si večkrat pišemo, čeravno sma samo 1 km narazen pa ne pridema nikoli skupaj. Tako je to pri nas.«*[119]

Vojak Stanislav Hriberšek pred bunkerjem, ki jih je postavljala njegova enota na Vzhodni fronti (zasebni arhiv Franca Hriberška).

117 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 24. oktober 1943.

118 Pravilno nemško Schützgraben, slovensko bojni jarki s posebno izdelanimi strelskimi pozicijami (op. ur.).

119 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 31. oktober 1943.

Na Feldeisenbahn

18. novembra leta 1943 je bil Stanislav Hriberšek premeščen na vojno železnico kot vojak kurjač na lokomotivi (Feldeisenbahn-Maschinen-Abteilung 8, 1. kompanija) v Dno F. M. 8. Feldpostnumer 42801 S.[120] To službo, železničarja je opravljal že v civilu, pred vpoklicem v nemško vojsko. Do položaja južno od Illmenskega jezera je bilo z ozkotirno železnico štiri ure.

24. oktober 1943 *– Rdeča armada je osvobodila Dnepropetrovsk.*

7. novembra 1943 *– Osvobojen je bil Kijev.*

21. novembra je zapisal: »*Pišem Vam to drugo pismo iz tega novega placa, kjer se zdaj nahajam. Danes, čeprav je nedelja nisem bil nič frei. Zdaj že 'furam' en teden, spim malo in tudi hrane je manj. Ni časa, danes ponoči ob eni sem šel v službo. Vozim tiste težke mašine, ko so na glavnih štreknah dol. Potem pa 60 vagonov (80 ton) zadaj pol se pa peljemo 100 km na eno stran in nazaj spet 100 km. To se reče 'koln šauflat'. Še dobro, da so vse še dobre mašine in ne taki prekleti kolovrati ko v Velenju včasih. Tudi koln je zelo lep, da si lahko kar igram pri kurjenju. Večinoma vozimo ponoči, spimo tu v barakah in smo ravno tako ko bi bil pri Eisenbahnu. Kadar grem v službo je moj gver zmiraj pri meni tudi v mašini. Ti gošni so zelo delavni pri štrekni. Sem zdrav in upam na urlaub o Božiču*«.[121]

Dopusta za božič leta 1943 ni dobil, zato je v pismu domačim primerjal, kaj so vojaki dobili na ta dan v Mittenwaldu. V prvih bojnih črtah je bila namreč hrana za vojake neprimerno boljša. »*Za Božič smo dobili vsak eno kilo belega kruha in so bile še rozine notri pol nekaj cukra in malo čokolade in cigarete ter tudi nekaj ene vode – šnopsa in kekse smo tudi dobili. No je*

[120] »Eisenbahnpioniere und Transportwesen«; »Feldeisenbahn Maschinen Amt 3 – Feldeisenbahn-Maschinen-Abteilung 3«.

[121] Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 21. november 1943.

kar blo. V petek popoldne sem šel najprej v Soldatenheim,[122] *najprej sem doma južinal potem še pa tam 2 x. To je še sreča, da je ena taka 'ustanova', bolj za urlauberje,*[123] *ki grejo tu skoz in dobijo jesti za majhen denar brez kart.«* Z nekim Nemcem sta nato šla v kino. »*Po službi zjutraj ko sem prišel v kočo sem si pa privoščil par pečenih jajc, ki sem jih pri neki koči dobil 6 v zameno za šnops, ki sem ga dobil tu. Treba si je znati pomagati.*«[124]

Po »ruski govoriti«

Ko je Stanislav nazadnje »španciral« okrog koč domačinov, je stopil v eno od njih, saj je bil radoveden, kakšna je notranjost. »*Sem potrkal in vstopil ter pozdravil 'zdravstvujte'. Baba se je pa zelo prestrašila. Vprašal sem jo če imajo kaj jajc, pa je rekla 'Neto jajk u nas net' (Jajc mi nimamo). 'A eto malačka budu vam dajet sa pijt«' (Nekaj mleka vam dam). Baba je hotla, da bi kar surovega pil a sem ga dal na šporherd skuhat. Kak dobro je blo rusko mleko, ko ga že eno leto nisem jedel. Še nekaj kruha mi je dala, je bil dober ržen kruh (ruskoj hleb) je rekla. Ko sem to pojedel sem ga dobil pa še en piskerček. Nato sem ji dal par cigar in nekaj cigaretov. V hiši so imeli lepo zribano in vse lepo v redu. Lepše ko pri nas doma in nekaj svetih podob v kotu. Vprašal sem če bi lahko kaj mleka kupil, pa je rekla da ga imajo malo, da če pa še pridem ga lahko dobim kak piskerček. So bili čisto prijazni ljudje. Seveda ker je treba znati rusko mi že dobro gre. 'Do svidanja' in sem šel.*« [125]

»Moj Božič«

»*Na Božič 1943 sem bil pri maši v naši kinodvorani. Ob nedeljah ob devetih je maša za katolike, ob desetih pa za evan-*

[122] Dobesedno »vojakovo zavetje«, mišljeno kot vojaška postojanka, kjer so se lahko vojaki spočili (op. ur.).

[123] Slov. dopustniki (op. ur.).

[124] Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 26. december 1943.

[125] Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 26. december 1943.

geličane in kadar imam čas že grem. Še prej sem pa šel seveda mimo v Soldatenheim (vojaški dom) tam sem dobil en kofe in kruh z marmelado. Mašo je imel en kaplan (vojak), dva vojaka pa sta igrala klavir in gosli. Vsak je ob vstopu dobil mašno knigo, pesmarico. Pa tudi po latinsko vsi odpevajo in še 'Stille Nacht heilige Nacht'[126] smo zapeli na koncu. Pri izhodu je pa dobil vsak en tak pastirski list. Ko sem šel domov pa seveda zavil v Soldatenheim, kjer sem spet dobil en črn kafe in kruh z marmelado ter par štamperlov šnopsa. Ko sem prišel domov sem južinal, je bilo malo boljše ko ponavadi. Popoldne sem šel pa na šiht. Tak je bil moj Božič, sem bil čisto zadovoljen.« [127]

»*Lačen pa nisem več, je pa treba znati rusko. Tako dobim krompir in čebulo, ki ga skuhamo na peči v naši baraki. Včasih si naredim tudi restan krompir na malo putra. Pa zdaj o praznikih se je mraz ugnal, da ni premrzlo. Pa je že tako, saj nisem sam, tisti spredaj v grabnih so pač imeli slabe praznike. Urlaub bom pa že učakal enkrat. Še pa enega prifa[128] nisem dobil od nikoder za Božič, v rit piši vse skupaj.*«[129]

Februarja 1944 je končno dobil dopust. Po kratkem snidenju z domačimi se je z železnico vrnil na vzhodno fronto.[130]

***14. januar 1944** – Rdeča armada je pričela ofenzivo pri Leningradu in Novgorodu. Leningrad je bil po dveh letih rešen iz obroča, v katerem je umrlo več kot milijon ljudi.*

126 »Sveta noč, blažena noč« (op. ur.).

127 Zasebni arhiv Franca Hriberšek: pismo, 26. december 1943.

128 Pravilno nemško Brief, slov. pismo (op. ur.).

129 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 26. december 1943.

130 Zasebni arhiv Franca Hriberška: fotografija, Celje, februar 1944 (Stanislav Hriberšek in sestrična Štefka).

Vojak Stanislav Hriberšek, slikano v Celju, ko je bil februarja 1944 na dopustu (zasebni arhiv Franca Hriberška).

Letonija

Hriberšek je v pismu domačim zapisal: »*22. februarja 1944 sem prišel na Letonsko.«* (Feldeisenbahn-Maschinen--Kompanie 36) – F. p. No 03879. »*Prišel sem na cilj, vendar ne tja kjer sem bil prej. Cele 4 dni sem bil na zugu da me še skoz zdaj kosti bolijo. Peljal sem se do Pleskau pa so nas zavrnili, ker je bila naša kompanija že na poti 'nazaj'. Zdaj sem tu na Letonskem. No svet je že malo boljši in hiše tudi. Jezika pa ne razumem. Tudi mrzlo je ponoči in zjutraj, podnevi pa je še kar toplo, snega ni veliko. Po poti skozi Poljsko in Nemčijo snega ni bilo, malo le v Ostmarki in na Češkem. Kar sem vzel s sabo mi prav pride, le nahrbtnik je težak.«*[131]

***6. april 1944** – Zahodni zavezniki so se izkrcali v Normandiji.*

***8. april do 12. maj 1944** – Rdeča armada je osvojila Krim in Odeso, vendar je blato ustavilo večje operacije Rdeče armade.*

Maja 1944 je v krajšem pismu po premestitvi zapisal: »*Znova pišem spet z drugega mesta, kjer nas hacerje (kurjače) potrebujejo. Upam, da ne bo treba iti na fronto nam mladim. Ko pa tudi rabijo hacerje. Po govoricah morda nekateri od nas gredo v Grčijo. Spet furam in sem ves umazan, posebno štrekna je tu zelo 'divja' in nevarna. No 'vrane' so tudi kar naprej v luftu. Gošnih je tu tudi precej. Francu bi priporočil naj gre na šaht delat če ne bo šel spet na štilngo in bova spet oba noter. In pa na marofu spi da te ti gošni ne potegnejo s sabo.*«[132]

Teden dni kasneje: »*Zdajle imam ravno nekaj časa. Sem prišel zjutraj ob štirih s 'fure'. No, na pomlad je čist fajn na zugu. Tudi štrekna še ni predolga 50 km na Opačko. Seveda bum – bum ni daleč proč. Tudi svet je tu malo lepši in je že bolj podobno Letonskemu je tako valovit in celo majhni hribčki so*

[131] Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 27. februar 1944.

[132] Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 13. maj 1944.

gozdovi in jezera. Tudi tu pri našem kvartirju je eno precej veliko jezero. Moj mašinist je en Unteroficir, ki kar spusti cel zug po klancu kar na 'puf' se nič ne meni, čeprav je štrekna slaba. Tudi gošni večkrat katerega obrnejo, pa tudi zaradi 'fligrerjev'[133] *je nevarno. Kadar pridejo ponoči vržejo tiste 'Leuchtschirme'*[134] *naprej da je včasih svetlo ko podnevi. O odhodu na fronto pa se ne govori več. Je Glavnikovemu Tonču uspelo uiti. Falk je bil pa rekrutiran. Priporočam vam, da spite na marofu v kaki luknji in kuhajte meso in jejte. Čas kar hitro mineva sem že več ko 1 leto v Rusiji. Od kraja sem pa mislil, da še par mesecev ne bom učakal.*«[135]

V naslednjih dneh je bil njegov Feldeisenbahn bataljon znova premeščen najprej v Ostrov, mesto v okrožju Karlovy Vary na Češkem. Od tam je bil premeščen v Rositten in naprej v Idrico čez Kovno – Dünaburg (mesto na jugovzhodu Latvije, na bregovih reke Zahodne Dvine), v Vilno, glavno mesto Litve. Pot je nadaljeval preko Grodna (mesto v zahodni Belorusiji ob reki Nemen) na Poljsko v Bialistok (mesto v severovzhodnem delu Poljske), do Varšave[136] in naprej v Lodž (mesto v osrčju Poljske), do Čenstohove (mesto na jugu Poljske ob reki Varti).

Čenstohova na Poljskem

V pismu, ki ga je 27. junija 1944, je Stanislav pisal na poti, je zapisal: »*Naznanim Vam, da sem že na rajži od Varšave. Zdajle smo se pripeljali na Čenstohovo na Poljskem.*« Njegov Feldeisenbahn bataljon (Feldeisenbahn Maschinen Amt 3, Feldpost No 40229)[137] je bil na poti proti jugu. »*Sem kar vesel, da ne pridemo v Francijo tja v tisti pekel. Od tu naprej ne vem kje se bomo vozili. Ali čez Slovaško in Ogrsko. Ali pa na Wien in doli*

133 Slov. letala (op. ur.).

134 Veliki žarometi (op. ur.).

135 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 20. maj 1944.

136 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 19. junij 1944.

137 »Feldeisenbahn Maschinen Amt 3 – Feldeisenbahn-Maschinen-Abteilung 3«.

skozi naše kraje. Imamo cel cug (transport). Smo v našem vagonu 20 mož je kar fajn tudi spimo lahko in imamo tudi kuhinjo zraven. Vozili se bomo najbrž cel teden.«[138]

***10. junij 1944** – Rdeča armada je prebila Mannerheimovo črto in 20. junija dosegla Viborg.*

***20. junija 1944** – Sovjeti so udarili na osrednji fronti. To noč so partizani za nemško osrednjo fronto razstrelili nemško železniško omrežje na 10.000 mestih. Začela se je poletna ofenziva 1944.*

***3. julija 1944** – Osvobojeno je bilo glavno mesto Belorusije Minsk.*

***26. julija 1944** – Rdeča armada je dosegla Visla in naslednji dan osvojila Lvov.*

Nekaj dni kasneje je na kratko zapisal: *»Od Varšave pa do Dunaja smo se na Tešin in skozi Slovaško s transportom vozili komaj 1 dan in pol. Ne vemo ali se peljemo na Budimpešto ali na Maribor. Najbrž bomo kar doli kje ostali v Srbiji. Predvčerajšnjim so zbombardirali Dunaj. Zdajle je ura 8. zjutraj, ko smo na Dunaju. Ravno o pravem času smo se spravili od tam, ker zdaj že dela Rus tam ofenzivo. Kaj še bo pa doli kje na Balkanu pa ne vem. Kaj prida že ne. Pa rajši še vseeno grem tu dol ko pa na Francosko.*«[139]

Njegova enota je z Dunaja nadaljevala pot skozi Komarno (naselje na jugozahodu Slovaške), mimo Siebenkirchna, preko Madžarske v Jugoslavijo. Tam se je pot nadaljevala na Osijek skozi Srem, v smeri Vinkovci proti Beogradu v Srbiji in Čupriji do Niša, kamor so prispeli 2. julija 1944. Vozili so se dvanajst dni in noči.

---

138 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 27. junij 1944.

139 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 28. junij 1944.

Niš 1944

Po premestitvi v Niš je služil kot vojni železničar (vojak). 5. julija 1944 je v pismu zapisal, da je v Nišu zelo vroče. »*Nismo vsi skupaj navajeni te klime tu. V Rusiji so bili nekateri tri leta, zdaj jih pa tu daje. Večji del so vsi iz severne Nemčije. Tam pa seveda ni tako vroče. Tudi kopali smo se danes v Moravi. Niš je močno poškodovan saj so zavezniška letala že 12 krat bombardirala mesto. Večkrat nad mestom vidimo ameriška letala. Vsak dan imamo alarme. Pa teh par dni jih še niso tu 'obvladali'. Ne vem kaj še bo. Kaj prida že ne, ker ta pa ni Ivan«.*[140]

Nekaj dni kasneje je znova pisal: *»Vrane skoro vsak dan grejo tu črez. No, pol kilo breskev košta celih 7 'bank' 70 din. Rakija (šnops) je pa tudi drago. No denarja še kar imam. Tudi v kino grem večkrat. Danes se mi je pa res nekaj izrednega pripetilo. Ko sem imel dopoldne prosto sem pa moral iti stražiti italijanske ujetnike. Pa je bil tudi zraven en poba iz Gorice, ki je bil v italijanski vojski in doli na enem otoku pri Turčiji ujet. Sedaj pri našem Heizhauzu dela pri premogu. Mi je pripovedoval da so tam na onem otoku požrli vse mačke ko drugega ni blo več. /.../ Zdaj morate večkrat pisati kakor bom tudi jaz, ker na Hrvaškem večkrat skurijo kako pošto. Prisrčne pozdrave vsem, Stanko.«*[141]

15. julija je v pismu med drugim pisal o visokih cenah v Nišu: »*Eno kilo breskev košta kar celih 100 din, slive 60 din, jabolka 120 din, žito 900 din, eni čevlji pa 15000 din pa saj jih ni zadobiti. Tu nimajo nič tistih Berugscheimov.*[142] *Eno kilo špeha pa košta 1800 din. Tu mi tudi dobimo dinarje. Vsake 10 dni dobim 300 din za lenungo. Ljudje so tu strašno 'podrapani' in ubogi. Tudi ne zaslužijo dosti. Le redki so ki imajo še ene dobre čevlje. Kar v opankah letajo okrog. Pozimi si pa žaklje ovijejo bojda okrog nog. Videl sem enega cigana, ki je imel ene hlače s 30 flik zašite. Seveda brijejo se dedi več tal nič (nema sapuna),*

140 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 5. julij 1944.

141 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 9. julij 1944.

142 Mišljeni vojaški identifikacijski listi (op. ur.).

žajfe. Hruške, breskve, slive in tudi ene jabolke so že zrele.«[143]

Nekaj dni kasneje je sporočil: »*Jaz sem čisto zadovoljen da sem tu v Srbiji. Ljudje niso nič tako slabi ko sem nekdaj mislil. Seveda ker že znam dobro srbsko. Saj to so vendar čisto naši* (ta beseda je prečrtana – op. avt.) *ljudje. Tudi par slovenskih pobov tam od Gorice so tu pri italijanskih ujetnikih, ki delajo pri nas pri premogu in zaslužijo dnevno 40 din. Tudi nekaj naših ljudi z Maribora je tu. Saj jaz sem prepričan da v jeseni bomo sigurno zmagali. Gre še precej hitro proti naši zmagi kakor berem. Imajo tudi V 1.*«[144] »*Pa v Rusiji je bilo boljše jesti. Kruh pa imamo tu lepši v Srbiji. Ni žagovne zraven kot je bilo v Rusiji. Sem raje v Srbiji kot povsod drugje«.*[145] »*Če je lepo vreme je tako vsak dan Fligeralarm. Pa tudi ponoči. Kar sem tu, še Niš ni bil bombardiran, pred tem pa že 11 x. Letijo na Romunijo. Torej bližajo se veliki dogodki kakor berem časopise.«*[146]

1. avgust 1944 *– Rdeča armada se je ustavila v predmestju Varšave, sledil je upor v Varšavi.*

15. avgust 1944 *– Zahodni zavezniki so se izkrcali v Južni Franciji.*

21. avgust 1944 *– Rdeča armada je osvojila Bukarešto.*

V pismu domačim je omenil delovanje partizanov: »*Tu so zdaj velikim kmetom ti gošni stolkli mlatilnice ali pa jermene od njih pobrali. Da ne morejo potem odati žita. Če pa v kako vas pridejo za žitom jih pa ti gošni kar požgejo. Tu je drugače ko pri Vas tudi Titovi aeroplani že napadajo vlake na železnicah. Dostikrat napadejo vlake tudi Angleži. Jaz ne vem ali misli s kako invazijo tu na Balkanu da tako bombandira vse. Nebo je kar belo kadar pridejo. Jih pride po 100 do 200.*«[147]

---

143 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 15. julij 1944.

144 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 20. julij 1944.

145 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 30. julij 1944.

146 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 10. avgust 1944.

147 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 22. avgust 1944.

8. septembra 1944 se je celotna divizija (Gebirgs-Artillerie-Regiment 112) zbrala na območju Niša za obrambo pred partizani in Rdečo armado, ki je prodirala iz Bolgarije. Dva dni kasneje, 10. septembra 1944, je Hriberšek v pismu sporočil: »*V prvih vrsticah Vas najlepše pozdravim ter Vam naznanim da še živim. Saj bi Vam bil prej pisal pa so nam čisto podrli in stolkli celo železnico. Zdaj že dalje ko 1 mesec nisem dobil nobene pošte od doma. Le od Glavnikovega Tonča sem danes dobil eno pismo iz Leobna. Samo po luftu še kaj pride. Vse moste so stolkli in naš heizhaus je čisto razbit. Zdaj sem že preživel 5 bombandiranj. Cel Niš leži v razvalinah. Take 1000 kilske so metali dol. Taka pa še naredi jamo da bi celo našo hišo lahko postavil notri. Zadnjič podnevi so nas Amerikanci bombandirali. Ponoči so nas pa gošni napadli naše mesto pa so bili odbiti. Vse goše so polne. Res strašni časi. Pa vseeno še upam da se bomo še videli. Zdaj jutri ali pojutrišnjem pa gremo od tu najbrž peš dalje proti severu. Če še sploh pridemo ven. No saj gre še precej naglo vse h kraju. Torej le nič se ne bojte za mene jaz se bom že zrezal ven. Saj sem že dovolj star in sem se že zadosti preklatil po svetu.*«[148]

10. septembra 1944 ga je ujela ruska vojska. V naslednjih dneh, 24. septembra 1944, je v vasi Brenica pri Nišu stopil v partizane v komando niškega področja.[149] En mesec je bil na planinah med Aleksincem in Soko Banjo na Ozrenu. Od 15. oktobra 1944, ko je bil Niš osvobojen, je bil znova v mestu, tokrat za kurjača parnih kotlov v vojni bolnici I. armade. Iz Jugoslovanske armade je bil, po njegovih zapisih, demobiliziran 6. novembra 1944, a slednje se ne ujema z nekaterimi drugimi podatki.[150]

148 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 10. september 1944.

149 Zasebni arhiv Franca Hriberška: Bescheinigung. Uradno je bil pogrešan 24. septembra 1944.

150 Zasebni arhiv Franca Hriberška: Vojaški podatki.

***20. oktober 1944** – Beograd je bil osvobojen.*

***16. november 1944** – Začela se je nemška protiofenziva v Ardenih.*

***13. april 1945** – Rdeča armada je zavzela Dunaj.*

***25. april 1945** – Pri mestu Torgau so se srečali predhodniki ameriških sil in Rdeče armade.*

***7. maj 1945** – General Alfred Jodl je podpisal brezpogojno kapitulacijo nemških sil.*

***15. maj 1945** – Kapitulacija vseh nemških sil na jugoslovanskem ozemlju.*[151]

Niš 1946

Glede na podatke v zahtevku za vpis v evidenco vojnih veteranov je bil Hriberšek demobiliziran 15. maja 1945, a je moral na dosluženje vojnega roka v Jugoslovansko armado in je tako ostal v Nišu. Do maja 1946 je bil v Jugoslovanski armadi že 20 mesecev (10. september 1944 – 15. maj 1945 – maj 1946, vojna pošta 21081 B-o Niš).

V pismu 4. maja 1946 se je zahvalil za paket in pošto od domačih in izrazil željo po dopustu vsaj za veliko noč. Omenil je štelngo fantov, ki so že služili v nemški vojski: Glavnikov Lojz, brat Franc Hriberšek itn. V jeseni, septembra 1946, bi moral odslužiti vojni rok – dve leti, ki je trajal v pehoti, v katerega je spadala njegova bolničarska četa, medtem ko je v artileriji in tankovskih enotah služenje trajalo tri, v mornarici pa kar štiri leta. Pred tem je Stanislav v nemški vojski služil 20 mesecev. O tem je povedal: »*Najboljše, da sem tiho koliko sem prej že bil soldat. Saj jih je dosti Slovencev tu v Srbiji ki so več časa vojaki ko jaz. Neki Primorec je že 5 let*.« Na dopust za veliko noč pa le ni mogel.[152]

---

151 Mikuž, *Druga Svetovna vojna*, str. 133–144.

152 Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 4. maj 1946; Razglednica, 8. september 1946.

15. oktobra 1946 se je v tipkanem pismu domačim zahvalil za pošto in pakete. Letina na domači kmetiji je bila dobra in nadejali so se zaslužka in pridelane pijače. Vsega tega pa je primanjkovalo v Nišu, kjer je bila huda suša, tako so uspevale le lubenice in paprika. »*Tu v Srbiji so že nabori in vsaki dan prihajajo sem tisti katere regrutna komisija spozna za bolne ali pa nesposobne. Tako so pa raztrgani ti ljudje in kar precej smrdijo tudi. Pa le malo jih je da so za stalno nesposobni. Pravijo ko bodo oni prišli noter gremo pa mi ta stari domov enkrat v jeseni. Saj jih je še toliko doma in nismo samo mi, da bi bili stalno vojaki. Seveda dosti komu ne gre to v glavo, ker so nekateri že stari cepci, kako da rečem. Vsako nedeljo grem v cerkev je maša zjutraj ob 8 uri in popoldne ob 6 uri zvečer. Tam pridemo skupaj vsi Slovenci kolkor nas je v Nišu. Župnik je Slovenec doma iz Gorenjskega.*« Zaradi bolezni doma je zapisal: *»Korajžno se držite dokler jaz ne pridem domov. Pripravljamo se počasi za domov. Civilno obleko so nekateri že dobili. Je čisto lepa iz štofa pa tudi nekaj denarja za pot nam bodo dali tako da ne bomo čist suhi domov prišli, ob nedeljah grem tudi v mesto.*«[153]

Na dopisnici 17. oktobra se je zahvalil za poslane pakete »*Vem da imate zdaj dosti dela pa malo še le potrpite, da jaz pridem domov. Drugega pa sedaj ni kaj posebno novega. Počasi se pripravljamo za domov.* [154]

5. novembra je na kartici zapisal, da v Niš počasi prihaja zima. »*Demobilizacija tudi gre še kar precej dobro naprej. Prvi so že odšli včeraj. Ne vem še mogoče da pridem že pred nedeljo na vrsto. Do 15. bom sigurno doma. Ni mi treba na to kartico več odgovarjati v nekaj dneh se bomo tako videli.*«[155]

Stanislav Hriberšek je služil v Jugoslovanski armadi do 6. novembra 1946, ko se je vrnil domov v Šoštanj.[156] Iz gradiva

[153] Zasebni arhiv Franca Hriberška: pismo, 15. oktober1946.

[154] Zasebni arhiv Franca Hriberška: dopisnica 17. oktober 1946.

[155] Zasebni arhiv Franca Hriberška: dopisnica 5. november 1946; dopisnica 1. november 1946.

[156] Zasebni arhiv Franca Hriberška: razglednica, 22. julij 1946, z naknadno pripisanimi podatki o služenju.

ni mogoče povzeti, kakšen je bil po vojni odnos oblasti do prisilno mobiliziranega Hriberška. Po osamosvojitvi, 17. februarja 1997, je po 26. členu Zakona o vojnih veteranih vložil zahtevek za vpis v evidenco vojnih veteranov in priznanje statusa vojnega veterana.[157]

Stanislav Hriberšek med službovanjem v jugoslovanski vojski leta 1946 (zasebni arhiv Franca Hriberška).

[157] Zasebni arhiv Franca Hriberška: Potrdilo o statusu žrtve vojnega nasilja.

Zaključek

Prisilna mobilizacija Slovencev v nemško vojsko je bila med drugim povezana s ponemčevalno politiko okupatorja, vprašanjem državljanstva in priključitve Spodnje Štajerske k Tretjemu rajhu. Okupator je od začetka vojne ob hudem pritisku na prebivalstvo in grožnjah z represalijami leta 1942 začel izvajati prisilno mobilizacijo Slovencev v nemško vojsko.

Članek zajema korespondenco (pisma in razglednice) prisilno mobiliziranega Stanislava Hriberška (letnik 1920) iz okolice Šoštanja z domačimi. Hriberšek je bil mobiliziran decembra 1942. Po začetnem usposabljanju v Mittenwaldu v bližini Insbrucka je kot pionir moral na vzhodno fronto na položaj pri Illmenskem jezeru. Tam je s svojo enoto gradil bunkerje, rove, mostove in drugo. Novembra 1943 je bil kot vojak premeščen na nemško vojno železnico. Po dopustu februarja 1944 je po nizu premestitev njegove enote prišel v Niš. Septembra 1944 ga je v neki akciji zajela Rdeča armada, nato je stopil v partizane. Takoj po koncu vojne je moral na dodatno služenje vojnega roka v Jugoslovansko ljudsko armado.

Literatura

- Čuček, Janez. *Stoletje svetovnih vojn*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.
- Kokalj Kočevar, Monika. *Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943–1945*. Ljubljana: INZ, 2017.
- Mikuž, Metod. *Druga Svetovna vojna*. Mladinska knjiga, Ljubljana, 1961.
- Tessin, Georg. *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS im Zweiten Weltkrieg 1939–1945*. Sechster band, Die Landstreitkräfte 71–130, Bearbeited auf Grundder Unterlagen des Bundesarchiv-Militärarchivs; Herausgegeben mit Unterstützung des Bundesarchivs und des Arbeitskreises für Wehrforschung, Biblio Verlag Osnabrück, 1972.
- Tomažič, Bojan. *Mobiliziranci: Pričevanja mobilizirancev v nemško vojsko v letih 1941–1944*. Pesnica: Založba Frontier, ZKO, 1994.
- Ževart, Milan. *Narodnoosvobodilni boj v Šaleški dolini*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1977.
- Ževart, Milan. »Nemška mobilizacija v Šaleški dolini«. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*. Št. 1–2, l. XV–XVI. Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1975–1976.
- Žnidarič, Marjan; Dežman, Jože; Puklavec, Ludvik. *Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni.* Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945, 2001.

Viri

- »Deutsche Feldpost im Zweiten Weltkrieg«. *Wikipedija*. Dostop 28. julij 2024. https://bitly.cx/LgbSh
- »Eisenbahnpioniere und Transportwesen«. *Lexikon der Wehrmacht*. Dostop 28. julij 2024. https://bitly.cx/2d6B

- »Feldeisenbahn Maschinen Amt 3 – Feldeisenbahn-Maschinen-Abteilung 3«. *Lexikon der Wehrmacht*. Dostop 28. julij 2024. https://bitly.cx/xEnZ
- »Gebirgs-Artillerie-Regimenter der Wehrmacht«. Lexikon der Wehrmacht. Dostop 26. julij 2024. https://bitly.cx/QBhig
- »Gebirgs-Pionier-Bataillon 54« *Lexikon der Wehrmacht*. Dostop 28. julij 2024. https://bitly.cx/DxZD
- Haaška konvencija 1899 in 1907.
- »Mittenwald – Geographie«. *Wikipedia*. Dostop 26. julij 2024. https://bitly.cx/cDQeu
- »Muzej novejše in sodobne zgodovine«. Dostop 28. julij 2024. https://www.muzej-nz.si/
- MNOM, Trobej Marica: Dnevnik, 6. zvezek.
- Uradni list Prezidijuma Ljudske Skupščine FLRJ, št. 6/50 in 24/50.
- Uradni list RS, št. 14/92.
- »Vereidigung auf Adolf Hitler«. Dostop 28. julij 2024. https://bitly.cx/pxMFZ
- Zasebni arhiv Franca Hriberška.
- Ženevska konvencija o ravnanju z ujetniki iz leta 1929.

POVZETEK

»SO PAČ ENI GROZNI ČASI, V KATERIH ŽIVIMO«: KORESPONDENCA PRISILNO MOBILIZIRANEGA SLOVENCA V NEMŠKO VOJSKO 1942–1945, 1946

Prisilna mobilizacija Slovencev v nemško vojsko je bila med drugim povezana s ponemčevalno politiko okupatorja, vprašanjem državljanstva in priključitve Spodnje Štajerske k Tretjemu rajhu. Okupator je od začetka vojne ob hudem pritisku na prebivalstvo in grožnjah leta 1942 začel izvajati prisilno mobilizacijo Slovencev v nemško vojsko. Članek zajema korespondenco prisilno mobiliziranega Stanislava Hriberška iz okolice Šoštanja z domačimi. Po začetnem usposabljanju je kot pionir moral na vzhodno fronto v bližino Leningrada. Novembra 1943 je bil premeščen na nemške železnice, kjer je delal vse do septembra 1944, ko je v Nišu stopil v partizane. Takoj po koncu vojne je moral na dodatno služenje vojnega roka v Jugoslovansko armado.